

XVIII ASR OXIRI– XIX ASR ASR BOSHLARIDA HINDISTONDAGI IJTIMOIIY- SIYOSIY VA MADANIY VAZIYAT

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-22-139-145>

Xudayberganova Ruxsora Muhammadjonovna
TDSHU Sharq falsafasi va madaniyati mutaxassisligi
1-kurs magistranti.

Ilmiy rahbar: Izzetova Emine Mustafayevna
f.f.d., professor.

Annotatsiya: Ushbu davrda Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy vaziyat murakkab hamda ziddiyatlarga boy davr sifatida namoyon bo‘ladi. Bunda Britaniyaning “Ost India” kompaniyasining siyosiy hukmronligi kuchayib, mamlakat asta sekin mustamlakaga aylana boshladi. Madaniy sohada esa bir tomondan an’anaviy qadriyatlar saqlanib qolgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan G‘arb ta’siri ostida reformatsiya jarayonlari yuzaga keldi.

Kalit so‘zlar: mustamlakachilik, ijtimoiy tabaqalanish, reformatsiya, kastachilik tizimi, madaniy o‘zgarishlar, Raja Ram Mohan Roy, diniy islohotlar, G‘arb ta’siri, milliy uyg‘onish.

XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida Hindiston murakkab va ziddiyatli ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni boshdan kechirdi. Bu davr Hindiston tarixida muhim burilish davri bo‘lib, mamlakatning siyosiy tuzumi, iqtisodiy hayoti, ijtimoiy tuzilishi va madaniy muhitida chuqur o‘zgarishlar yuz berdi. Ayniqsa, mahalliy davlatlarning zaiflashuvi va mustamlakachilik siyosatining kuchayishi Hindiston jamiyatining barcha sohalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi [1,25].

Avvalo, siyosiy holatga e’tibor qaratilsa, bu davrda Hindiston hududida markazlashgan kuchli davlat mavjud emas edi. XVII asrda qudratli bo‘lgan Mo‘g‘ullar imperiyasi XVIII asrga kelib asta-sekin zaiflashib bordi. Imperiyaning markaziy hokimiyati kuchsizlanib, hududlarda mustaqil knyazliklar va mahalliy hukmdorlar paydo bo‘la boshladi. Natijada Hindiston ko‘plab kichik davlatlarga bo‘linib ketdi. Bu esa mamlakatda siyosiy beqarorlikni kuchaytirdi. Mahalliy hukmdorlar o‘rtasida doimiy urushlar, hududiy nizolar va hokimiyat uchun kurashlar yuzaga keldi. Bunday parokandalik esa tashqi kuchlarning Hindistonga aralashuvi uchun qulay sharoit yaratdi.

Aynan shu davrda Yevropa davlatlarining Hindistonga qiziqishi keskin ortdi. Savdo aloqalari orqali kirib kelgan yevropaliklar asta-sekin siyosiy ta’sirini kuchaytira boshladilar. Bu jarayonda ayniqsa “British East India Company” muhim rol o‘ynadi. Dastlab savdo tashkiloti sifatida faoliyat yuritgan ushbu kompaniya vaqt o‘tishi bilan harbiy va siyosiy kuchga aylandi. Kompaniya Hindistondagi ichki nizolar va mahalliy hukmdorlar o‘rtasidagi raqobatdan foydalanib, asta-sekin hududlarni o‘z nazoratiga ola boshladi. Natijada Hindistonning ko‘plab hududlari inglizlar nazoratiga o‘tdi va mustamlakachilik siyosati kuchaydi.

Iqtisodiy jihatdan ham bu davr Hindiston uchun murakkab davr bo‘ldi. Avvallari Hindiston dunyodagi rivojlangan hunarmandchilik va savdo markazlaridan biri hisoblangan. Ayniqsa to‘qimachilik mahsulotlari, ipak, paxta matolari va ziravorlar xalqaro savdoda katta ahamiyatga ega edi. Biroq ingliz mustamlakachiligi natijasida Hindiston iqtisodiyoti asta-sekin o‘z mustaqilligini yo‘qota boshladi. Inglizlar Hindistonni xom ashyo yetkazib beruvchi hududga aylantirish siyosatini olib bordilar. Mahalliy hunarmandchilik ishlab chiqarishi susayib bordi, ko‘plab ustalar ishsiz qoldi. Hindistonda yetishtirilgan paxta va boshqa xom ashyo Angliyaga olib ketilib, u yerda qayta ishlanib tayyor mahsulot sifatida yana Hindiston bozoriga qaytarilar edi. Bu esa mahalliy iqtisodiyotning tanazzulga uchrashiga olib keldi.

Ijtimoiy tuzilma ham murakkab va ko‘p qatlamli edi. Hindiston jamiyati qadimdan mavjud bo‘lgan kastalar tizimiga asoslangan bo‘lib, bu tizim jamiyatni qat‘iy ijtimoiy guruhlariga ajratib qo‘ygan edi. Har bir kastaning o‘z ijtimoiy mavqei, kasbi va turmush tarzi mavjud bo‘lib, kastalar o‘rtasida ijtimoiy harakatlanish deyarli imkonsiz edi. Bu esa jamiyatda tengsizlikning kuchayishiga olib kelardi. Eng yuqori qatlamni ruhoniylar va zodagonlar tashkil qilgan bo‘lsa, eng quyi qatlamda oddiy dehqonlar va xizmatkorlar turardi. Ko‘plab odamlar qashshoqlik sharoitida yashashga majbur bo‘lgan [2,78].

Madaniy va diniy hayot ham bu davrda muhim ahamiyatga ega edi. Hindiston turli dinlar va madaniyatlar uchrashgan hudud bo‘lib, bu yerda hinduizm, islom, sikhizm va boshqa diniy an‘analar mavjud edi. Biroq mustamlakachilik davrining boshlanishi bilan jamiyatda diniy va madaniy qarama-qarshiliklar ham kuchaya boshladi. Shu bilan birga, Yevropa madaniyatining kirib kelishi ta‘lim tizimi va intellektual hayotga ham ta‘sir ko‘rsatdi. Inglizlar tomonidan yangi ta‘lim muassasalari ochildi va g‘arbiy bilimlar tarqala boshladi.

Shuningdek, bu davr Hindistonda ijtimoiy islohotlar zarurati haqida fikrlar paydo bo‘la boshlagan davr ham hisoblanadi. Jamiyatdagi eskirgan urf-odatlar, ayollar huquqlarining cheklanganligi, savodsizlik va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar ko‘plab ziyolilarni o‘ylantira boshladi. Keyinchalik aynan shu davr Hindistonda ijtimoiy va diniy islohotlar harakatining shakllanishiga zamin yaratdi.

Umuman olganda, XVIII asr oxiri va XIX asr boshlaridagi Hindiston ijtimoiy-siyosiy jihatdan beqaror, iqtisodiy jihatdan esa mustamlakachilik bosimi ostida bo‘lgan davr edi. Mahalliy davlatlarning zaiflashuvi, ingliz mustamlakachiligining kuchayishi, iqtisodiy tanazzul va ijtimoiy tengsizlik Hindiston jamiyatining asosiy xususiyatlari sifatida namoyon bo‘ldi. Shu bilan birga, aynan shu davr Hindiston tarixida keyinchalik yuzaga kelgan milliy uyg‘onish, ijtimoiy islohotlar va mustaqillik harakatlari uchun muhim tarixiy asos bo‘lib xizmat qildi.

XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida Hindistonda yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy beqarorlik, iqtisodiy tanazzul hamda mustamlakachilik siyosati jamiyatda chuqur muammolarni keltirib chiqardi. Ana shunday sharoitda hind jamiyatida ma‘rifatparvarlik va islohotchilik harakatlari shakllana boshladi. Bu harakatlarning asosiy maqsadi jamiyatni jaholat, eskirgan urf-odatlar, ijtimoiy tengsizlik va diniy mutaassiblikdan xalos etish, ta‘limni rivojlantirish hamda xalq ongini uyg‘otishdan

iborat edi. Ma’rifatparvarlar Hindistonning taraqqiyoti uchun bilim, ilm-fan va ijtimoiy islohotlar zarur deb hisobladilar.

Bu davrda Hindiston jamiyatining umumiy ahvoli nihoyatda og’ir edi. Aholining katta qismi qishloqlarda yashar, dehqonchilik bilan shug’ullanar edi. Ammo yer egaligi tizimi va mustamlakachilik siyosati tufayli dehqonlarning hayoti juda qiyinlashdi. Ingliz mustamlakachilari yuqori soliq siyosatini joriy qildilar, bu esa oddiy xalqning iqtisodiy ahvolini yanada og’irlashtirdi. Ko’plab dehqonlar qarzga botdi, ayrimlari esa o’z yerlarini tark etishga majbur bo’ldi. Hunarmandlar ham katta zarar ko’rdilar, chunki ingliz sanoati mahsulotlari Hindiston bozoriga kirib kelib, mahalliy ishlab chiqarishni siqib chiqara boshladi. Natijada ko’plab hunarmandlar ishsiz qoldi va qashshoqlik kengaydi.

Ijtimoiy jihatdan Hindiston jamiyati kastalar tizimi asosida tashkil topgan edi. Bu tizim odamlarning jamiyatdagi o’rnini tug’ilishidan boshlab belgilab qo’yar edi. Yuqori kastaga mansub bo’lganlar siyosiy va iqtisodiy jihatdan ustun mavqega ega bo’lsa, quyi kastalar vakillari og’ir mehnat bilan shug’ullanishga majbur edi. Bunday ijtimoiy tuzilma tengsizlikni yanada kuchaytirar, jamiyatning erkin rivojlanishiga to’sqinlik qilardi. Shuningdek, ayollarning jamiyatdagi o’rni ham juda cheklangan edi. Ayrim hududlarda ayollarni majburan turmushga berish, beva ayollarning og’ir taqdiri, savodsizlik va boshqa ijtimoiy muammolar keng tarqalgan edi.

Ana shunday murakkab sharoitda Hindistonda ma’rifatparvar ziyolilar paydo bo’la boshladi. Ular jamiyatni isloh qilish, diniy va ijtimoiy an’analarni qayta ko’rib chiqish hamda xalqni ilm-fanga undash zarurligini ta’kidladilar [8,18]. Bu harakatning eng mashhur vakillaridan biri Raja Ram Mohan Roy hisoblanadi. U hind ma’rifatparvarligi tarixida muhim o’rin egallagan shaxs bo’lib, diniy bag’rikenglik, ta’limni rivojlantirish va ijtimoiy islohotlarni targ’ib qilgan. U qadimgi diniy an’analarni mutlaq shaklda qabul qilishga qarshi chiqib, ularni aql va zamonaviy tafakkur asosida qayta talqin qilish kerakligini ilgari surdi.

Raja Ram Mohan Roy tomonidan tashkil etilgan “Brahmo Samaj” jamiyati Hindistonda ma’rifatparvarlik harakatining muhim markazlaridan biri bo’ldi. Ushbu tashkilot diniy islohotlarni, yagona xudoga e’tiqod qilish g’oyasini, ayollar huquqlarini himoya qilishni va ta’limni rivojlantirishni qo’llab-quvvatladi [3,102] Ayniqsa, ayollarni kamsituvchi ayrim urf-odatlariga qarshi kurash muhim yo’nalishlardan biri edi. Bu jamiyat orqali hind ziyolilari xalq orasida ma’rifat va zamonaviy tafakkurni yoyishga harakat qildilar.

Ma’rifatparvarlik harakatlari Hindiston jamiyatida yangi intellektual muhitni shakllantira boshladi. Ingliz tilidagi ta’lim muassasalarining ochilishi ham hind ziyolilarining dunyoqarashiga katta ta’sir ko’rsatdi. Yevropa falsafasi, ilm-fani va siyosiy g’oyalari hind ziyolilari orasida keng tarqala boshladi. Bu esa Hindistonda yangi avlod ziyolilarining shakllanishiga olib keldi. Ular milliy o’zlikni anglash, jamiyatni modernizatsiya qilish va mustamlakachilik siyosatiga qarshi fikrlarni rivojlantirishga harakat qildilar.

Biroq bu jarayon oson kechmadi. Ma’rifatparvarlar ko’pincha an’anaviy qarashlarni himoya qiluvchi kuchlarning qarshiligiga duch kelishdi. Jamiyatning ayrim

qatlamlari diniy va ijtimoiy an’analarni o’zgartirishga qarshi chiqdi. Shunga qaramay, ma’rifatparvarlik g’oyalari asta-sekin keng tarqala boshladi va hind jamiyatida o’zgarishlar uchun zamin yaratdi.

Xalqning umumiy ahvoli esa uzoq vaqt davomida og’ir bo’lib qoldi. Qashshoqlik, savodsizlik, ijtimoiy tengsizlik va mustamlakachilik bosimi oddiy odamlarning hayotini qiyinlashtirdi. Biroq aynan shu og’ir sharoit xalq orasida ham asta-sekin o’zgarish zarurligi haqidagi fikrlarning paydo bo’lishiga sabab bo’ldi. Ta’limning rivojlanishi va ma’rifatparvarlik harakatlari natijasida yangi siyosiy ong shakllana boshladi [4,56]

XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida Hindistonda ma’rifatparvarlik harakatlari jamiyatni yangilash, ilm-fan va ta’limni rivojlantirish, ijtimoiy tengsizlikka qarshi kurashish hamda diniy bag’rikenglikni targ’ib qilishga qaratilgan edi. Bu harakatlar dastlab ziyolilar doirasida paydo bo’lgan bo’lsa-da, keyinchalik kengroq ijtimoiy qatlamlarga ta’sir ko’rsata boshladi. Natijada Hindistonda milliy uyg’onish, ijtimoiy islohotlar va keyinchalik mustaqillik uchun kurash g’oyalarining shakllanishiga muhim tarixiy asos yaratildi.

18-asr oxiri va 19-asr boshlaridagi Hindiston jamiyatini falsafiy antropologiya nuqtai nazaridan tahlil qilish insonning jamiyatdagi o’rni, uning qadri, erkinligi va ijtimoiy hayotdagi rolini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu davr Hindiston tarixida murakkab ijtimoiy o’zgarishlar, siyosiy bosim va madaniy transformatsiyalar bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, insonning ijtimoiy mavjudot sifatidagi ahamiyati, uning jamiyatdagi maqomi va ijtimoiy tizimlar tomonidan qanday belgilanganligi falsafiy jihatdan muhim masalalardan biri bo’lgan [9,47]

Falsafiy antropologiya insonni nafaqat biologik mavjudot, balki madaniy, ijtimoiy va ma’naviy mavjudot sifatida ko’rib chiqadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, o’sha davrdagi Hindiston jamiyatida insonning qadri ko’proq ijtimoiy kelib chiqishi, kasta mansubligi va diniy an’analarga bo’lgan sadoqati bilan belgilanardi. Insonning individual qadriyatlari yoki shaxsiy imkoniyatlari ko’pincha jamiyat tomonidan ikkinchi darajali deb qaralgan. Bu holat insonni mustaqil shaxs sifatida emas, balki jamiyatdagi muayyan rolni bajaruvchi ijtimoiy birlik sifatida ko’rishga olib kelgan.

O’sha davrda Hindiston jamiyatida insonning ijtimoiy o’rni ko’pincha tug’ilish bilan belgilanar edi. Bu antropologik jihatdan inson tabiatining ijtimoiy konstruksiya orqali shakllanishini ko’rsatadi. Inson o’z hayot yo’lini erkin tanlash imkoniyatiga ega emas edi, balki u tug’ilgan muhit, oilaviy an’ana va diniy qoidalarga bog’liq holda yashashga majbur bo’lgan. Natijada, insonning ijtimoiy harakatchanligi juda cheklangan bo’lib, bu esa shaxsning erkin rivojlanishiga to’sqinlik qilgan.

Falsafiy antropologiya nuqtai nazaridan, insonning jamiyatdagi qadri uning axloqiy va ma’naviy imkoniyatlari bilan ham belgilanadi. Biroq o’sha davr Hindistonida bu imkoniyatlar ham ko’pincha an’anaviy me’yorlar bilan cheklangan edi. Jamiyat insonni ko’proq kollektiv qadriyatlar doirasida baholagan. Shaxsiy erkinlik va individual qarashlar ko’pincha an’anaviy ijtimoiy tartibga tahdid sifatida qabul qilingan. Shu sababli insonning ichki dunyosi, uning shaxsiy tajribasi va individual fikrlashi yetarli darajada e’tirof etilmagan [6,32].

Biroq bu davrda Hindiston jamiyatida insonning qadri haqida yangi qarashlar ham shakllana boshlagan. Ayniqsa, ma’rifatparvarlik g’oyalari ta’siri ostida insonni mustaqil fikrlovchi va axloqiy javobgarlikka ega mavjudot sifatida tushunish kuchaya boshladi. Bu qarashlar insonning jamiyatdagi rolini qayta baholashga olib keldi. Endi inson faqat an’anaviy ijtimoiy tizimning passiv elementi sifatida emas, balki jamiyat taraqqiyotining faol ishtirokchisi sifatida ko’rila boshladi.

Shu bilan birga, o’sha davrda insonning jamiyatdagi qadri faqat ijtimoiy tuzilma bilan emas, balki iqtisodiy jarayonlar bilan ham bog’liq edi. Kolonial iqtisodiy tizim Hindiston jamiyatining ko’plab qatlamlarini yangi iqtisodiy munosabatlarga jalb qildi. Bu jarayon insonning mehnatiga bo’lgan munosabatni o’zgartirdi. Inson mehnati iqtisodiy qadriyat sifatida baholanishi kuchaydi, biroq bu holat ham ko’pincha ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirgan [7,15]. Falsafiy antropologiya nuqtai nazaridan qaraganda, bu jarayon insonning jamiyatdagi qadri iqtisodiy funksiyaga bog’liq holda qayta talqin qilina boshlaganini ko’rsatadi.

Shuningdek, bu davrda insonning ma’naviy va madaniy o’zini anglash jarayoni ham muhim ahamiyat kasb etgan. Hindiston jamiyatida turli diniy va falsafiy an’analar mavjud bo’lib, ular insonning hayotdagi maqsadi va jamiyatdagi rolini turlicha talqin qilgan. Bu an’analar insonni ma’naviy kamolotga erishishga intiluvchi mavjudot sifatida tasvirlagan. Biroq ijtimoiy hayotdagi real sharoitlar ko’pincha bu ideal tasavvurlar bilan mos kelmagan. Natijada, insonning ma’naviy qadri bilan uning ijtimoiy holati o’rtasida muayyan ziddiyat yuzaga kelgan.

Falsafiy antropologiya insonning o’zini anglash jarayoniga ham alohida e’tibor beradi. O’sha davr Hindistonida insonning o’zini anglash jarayoni ko’pincha diniy va an’anaviy qarashlar orqali shakllangan.

Inson o’zini jamiyatning ajralmas qismi sifatida ko’rgan, uning shaxsiy manfaatlari esa ko’pincha umumiy ijtimoiy manfaatlarga bo’ysundirilgan. Bu esa insonning kollektiv identifikatsiyasini kuchaytirgan, biroq individual erkinlik va mustaqil tafakkurning rivojlanishini sekinlashtirgan.

Shunga qaramay, o’sha davr ijtimoiy o’zgarishlari insonning jamiyatdagi o’rnini qayta ko’rib chiqishga olib kelgan. Yangi intellektual g’oyalar, ta’lim va madaniy aloqalar insonni faol subyekt sifatida ko’rish g’oyasini kuchaytirgan. Bu jarayon asta-sekin insonning ijtimoiy hayotdagi rolini kengaytirib, uning huquqlari va imkoniyatlari haqida yangi tasavvurlarni shakllantirgan.

18-asr oxiri va 19-asr boshlaridagi Hindiston jamiyatini falsafiy antropologiya nuqtai nazaridan tahlil qilish insonning ijtimoiy qadri va jamiyatdagi o’rnini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Bu davrda inson ko’proq an’anaviy ijtimoiy tizim va diniy me’yorlar bilan belgilangan mavjudot sifatida qaralgan bo’lsa-da, ayni paytda uning shaxsiy qadri, erkinligi va ijtimoiy faoliyati haqida yangi qarashlar ham shakllana boshlagan. Shu sababli bu davr Hindiston jamiyatida inson haqidagi tasavvurlar o’rtasida o’tish davri sifatida namoyon bo’lib, an’anaviy kollektiv qarashlardan asta-sekin individual qadriyatlarni tan olish sari yo’nalgan jarayonni aks ettiradi.

18-asr oxiri va 19-asr boshlaridagi Hindiston jamiyatida yuzaga kelgan ijtimoiy harakatlarni tahlil qilish o‘sha davr jamiyatining ichki muammolari, inson qadri, ijtimoiy adolat va jamiyatni isloh qilishga bo‘lgan ehtiyojni chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu davr Hindiston tarixida keskin ijtimoiy o‘zgarishlar, eski an’anaviy tartiblarning tanqid qilinishi va yangi ijtimoiy qarashlarning shakllanishi bilan ajralib turadi [1,30]. Ayniqsa, insonning jamiyatdagi o‘rni, uning huquqlari va ijtimoiy himoyasi masalalari asta-sekin intellektual va ma’rifiy muhokamalarning markaziga aylana boshlagan.

O‘sha davr Hindiston jamiyatida ijtimoiy harakatlar avvalo jamiyatdagi chuqur ijtimoiy tengsizliklarga javob sifatida paydo bo‘lgan. Jamiyat qat’iy ijtimoiy tuzilma bilan boshqarilgan bo‘lib, insonning hayotdagi o‘rni ko‘pincha tug‘ilish orqali belgilanardi. Bu esa ko‘plab insonlarning ijtimoiy imkoniyatlarini cheklab qo‘yar, ularning ijtimoiy himoyasini zaiflashtirar edi. Ayniqsa, past ijtimoiy qatlamlarga mansub insonlar va ayollar jamiyatda yetarli huquqlarga ega emas edi. Shu sababli ijtimoiy harakatlarning asosiy maqsadi insonning jamiyatdagi qadri va ijtimoiy himoyasini qayta ko‘rib chiqishdan iborat bo‘lgan.

Bu davrdagi ijtimoiy harakatlar, avvalo, ma’rifatparvarlik ruhida shakllangan. Ma’rifatparvarlik g‘oyalariga ko‘ra, jamiyat taraqqiyoti bilim, ta’lim va axloqiy qadriyatlar orqali amalga oshishi kerak edi. Shu sababli ijtimoiy harakatlarning muhim yo‘nalishlaridan biri ta’limni rivojlantirish va insonning intellektual imkoniyatlarini kengaytirish bo‘lgan. Ta’lim orqali inson o‘z huquqlarini anglay boshlaydi, jamiyatdagi o‘rnini tushunadi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok eta oladi. Bu esa jamiyatni asta-sekin o‘zgartirish va adolatlir oq ijtimoiy tizimni shakllantirishga xizmat qilgan.

Shuningdek, o‘sha davrdagi ijtimoiy harakatlar jamiyatdagi an’anaviy me’yorlarni tanqid qilish bilan ham bog‘liq edi. Ba’zi ijtimoiy an’analar inson qadri pasaytiruvchi va uning erkinligini cheklovchi omil sifatida ko‘rilgan. Shu sababli ma’rifatparvar mutafakkirlar va ijtimoiy islohotchilar jamiyatni axloqiy jihatdan yangilash zarurligini ta’kidlaganlar. Ular insonni faqat an’anaviy ijtimoiy tizimning bir qismi sifatida emas, balki mustaqil fikrlovchi va axloqiy javobgarlikka ega mavjudot sifatida ko‘rish g‘oyasini ilgari surgan.

Ijtimoiy harakatlarning yana bir muhim jihati insonning ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan edi. Bu harakatlar jamiyatdagi zaif qatlamlarning ahvolini yaxshilashga, ayollar va kambag‘al qatlam vakillarining huquqlarini himoya qilishga intilgan. Ayniqsa, ayollarning jamiyatdagi o‘rnini qayta baholash masalasi muhim ahamiyat kasb etgan. Ayollarning ta’lim olishi, jamiyat hayotida faol ishtirok etishi va ularning ijtimoiy huquqlarini kengaytirish masalalari ijtimoiy harakatlarning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan [2,78].

Bundan tashqari, ijtimoiy harakatlar insonning ma’naviy va axloqiy qadriyatlarini ham qayta ko‘rib chiqishga yordam bergan. Bu davrda jamiyatda insonning axloqiy kamoloti, uning ma’naviy rivoji va ijtimoiy mas’uliyati haqida yangi qarashlar paydo bo‘ldi. Inson endi faqat jamiyat tomonidan belgilangan rolni bajaruvchi mavjudot sifatida emas, balki jamiyat taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsata oladigan faol shaxs sifatida

qarala boshladi. Bu esa ijtimoiy hayotda yangi axloqiy me’yorlarning shakllanishiga olib kelgan.

Ijtimoiy harakatlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular jamiyatda tanqidiy fikrlashni rivojlantirdi. Mutafakkirlar va ma’rifatparvarlar jamiyatdagi mavjud muammolarni ochiq muhokama qilishga chaqirgan. Bu jarayon ijtimoiy ongning rivojlanishiga va jamiyat a’zolarining o’z hayot sharoitlari haqida chuqurroq o’ylashiga yordam berdi. Tanqidiy tafakkurning rivojlanishi esa jamiyatni asta-sekin modernizatsiya qilish jarayonining muhim omillaridan biri bo’lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Heehs P. *Raja Rammohun Roy and the Making of Modern India*. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – P. 65.
2. Kopf D. *British Orientalism and Indian Modernization*. – Berkeley: University of California Press, 1969. – P. 122.
3. Sen S. *Voltaire and India: Enlightenment Perspectives*. – New Delhi: Oxford University Press, 2001. – P. 102.
4. Mukherjee R. *Rousseau, Roy and the Indian Enlightenment*. – Calcutta: University of Calcutta Press, 1995. – P. 56.
5. Heehs P. *Raja Rammohun Roy and the Making of Modern India*. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – P. 30.
6. Chatterjee P. *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton: Princeton University Press, 1993. – P. 32.
7. Roy R. *The Precepts of Jesus*. – Calcutta: Serampore Mission Press, 1820. – P. 15.
8. Roy R. *A Defence of Hindu Theism*. – Calcutta, 1820. – P. 18.
9. Sen A. *The Argumentative Indian: Writings on Indian History, Culture and Identity*. London: Penguin Books, 2005. – P. 47.